

MAİDE 33-34 EKSENİNDE MUHAMMED ESED'İN SEMBOLİZM ALGISINA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Maşallah TURAN*

Özet

Sembolik ve mecazî ifadelerin tahlili yapılırken, ifrat ve tefrite düşmemek büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle islamî inançlarla modern felsefedeki kimi rasyonel spekülasyonları uzlaştırmaya gereğinden fazla önem atfedilmesi, söz konusu ölçünün önemini bir kat daha arttırmaktadır. Ayrıca herhangi bir kritere tabi olmadan tüm ifadeleri mecaz bahanesi ile öznelleştirip anlamı buharlaştırmak, ilahî bir metnin üzerindeki örtünün kaldırılması adına bir fayda sağlamadığı gibi mesajın asıl gayesinin kaybedilmesi riskini de beraberinde getirebilir. Öyleyse ölçülü hareket etmek, ilahî mesajın asıl ve özünün korunabilmesinin vazgeçilmez şartıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Aşırılık, Sembolist yorumlar.

IN THE CONTEXT OF 33-34 VERSES OF MAİDE SURA, A CRITICAL APPROACH ON THE PERCEPTION OF SYMBOLISM OF MUHAMMED ESED

Abstract

While analysis of the symbolic and metaphorical expressions, the staying away from extremism has a great importance. Especially the giving too much importance to reconcile the beliefs of Islam with some rational speculations of modern philosophy increases the importance of that measure. In addition, the evaporating and making subjective the meaning without being subject to any criteria does not provide a benefit about the removal of cover on the religious text such as can bring with it the risk of losing the main aim of the message. Then the acting deliberately is unavoidable obligation to protection of origination and essence of divine message.

Key Words: The Qur'an, Extremism, Symbolist interpretations.

Giriş

Temelde, ilahî mesajın üzerindeki örtünün kaldırılması ve orjinine uygun bir kutsal metin yorumunun sağlanmasını amaçlayan çabalar ve yöntemler, kimi zaman olumsuz bir mahiyet arz edebilmektedir. Özellikle yakın tarihimiz açısından bakıldığında, işin enteresan olan tarafı, Batıda görülen bu tür çabaların Kur'an ve Sünnete uygulanması önerisine öncülük edenlerin, yine Batılı akademisyenler olmasıdır. Örneğin, Alfred Guillame şöyle der: "Her Müslüman biliyor ki, Kur'an'ın çoğu Muhammed'in hayatında belirli olaylar ve problemler üzerine inmiştir. Ama İslam'ın getirdiği ve miladi VII. Asrın şartlarına göre inen emirler, yasaklar ve mekruhlarla, sonra gelecek milyonların hayatını idare etmenin amaçlandığını kim kabul eder?"¹ Rudi Paret ise şu iddiada bulunur: "Kur'an'ın lafız olarak vahyedildiği ve vahyin mutlak değişmezliği ilkesinden vazgeçip,

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı.

¹ Bk., Yiğit, Metin, Hermeneutik Yöntem Ve Usul-İ Fıkhın Kat'i-Zanni Diyalektiği, s. 136-138; "Batılı yazarların İslam dünyası için bir kusur olarak gördüğü tarihselci bakış-hermeneutik eksikliği kısa bir süre sonra İslam dünyasında yankı buldu. Fazlur Rahman, Roger Garaudy, Muhammed Arkoun gibi yazarlar, bu eleştirilerde gerçek payının olduğunu kabul ederek bu doğrultuda fikrî faaliyetlerde bulundular." Yiğit, a.g.m., s. 136-138

Kur'an'ın önerdiği yaşama düzeninin Muhammed'in kendi çağına hitap ettiği, yani zamana bağlı olduğu ve sonraki gelişmeler tarafından aşıldığı kabul edilmelidir.”² Paret, görüşlerine devamla şöyle der: “Esasen Kur'ân, Müslümanların çağdaşlıkla kucaklaşmalarını onaylamamaktadır. Zira Kur'an'ın dünyası bambaşka ve tarihin çok gerilerinde bir yeredir. Müslümanların onun evrenselliğine olan inançları gereği, çağdaş yaşam ile olan sorunlarını çözmede de yine ona başvurmaları ise, esasen ona üstesinden gelemeyeceği bir yük yüklemekten başka bir şey değildir.”³

Batıda ortaya çıktığı şekliyle yine Batılı akademisyenler tarafından Kur'an ve Sünnete karşı sergilenen bu tür tavırlar, çok geçmeden Müslüman araştırmacılar tarafından da benimsenerek uygulama sahasına konmuştur. Mesela, R. Paret'in çalışmalarından övgüyle bahseden ve istifadeye elverişli bir çalışma olarak tavsiye eden Fazlur Rahman, şöyle der: “Değişme ilkesine gelişigüzel bir sınır çizilmeyeceğine göre, bu ilke Kur'an'ın özel hükümlerine göre genişletilebilir. Maksat, manevî ve ahlakî hayatımızın temelini, Kur'an ilkelerine göre oluşturmak ise, özel bir sosyal hadise ile özel bir çözümün şekli, ezeli ve ebedi olamaz.”⁴

Bu türden dinî metinleri bağlamından koparıp olağan ve tabii dünyadan tamamen tecrit ederek soyut bir dünya takdim etme çabalarını, yakın bir tarihte Türkçe'ye kazandırılan “Kur'an Mesajı (The Message of The Qur'an)” isimli değerli meal-tefsir çalışmasının müellifi Muhammed Esed'de de gözlemlemekteyiz. Örneğin, onun sözü edilen meal-tefsir çalışmasında, ‘görme’, ‘işitme’ ve ‘haberdar olma’ sıfatlarıyla ilgili yaklaşımı da bu değerlendirmemizin bir kanıtı niteliğindedir. Kendisi şöyle demektedir: “Allah, ‘her şeyi gören’, ‘her şeyi işiten’ yahut ‘her şeyden haberdar olan’ olarak tanımlandığında biliriz ki bu tanımlamaların fiziksel görme veya işitme olguları ile bir ilişkisi yoktur, ama sadece var olan veya meydana gelen her şeyde Allah'ın ebedi mevcudiyeti gerçeğini insanın anlayabileceği terimlerle anlatmayı amaçlamaktadır.”⁵ Eğer, mahiyetinin farklılığını ve sınırsızlığını kabul etmekle birlikte, sözü edilen sıfatların bildiğimiz görme, işitme ve haberdar olma ile hiçbir ilgisi yoktur dersek o zaman bu sıfatlar anlamsız olmaz mı? Ayrıca bu sıfatların, meydana gelen her

² Paret, Kur'an Üzerine Makaleler, s. 18, 114

³ Paret, a.g.e., s. 17

⁴ Bk., Soysaldı, Kur'an'ı Anlama Metodolojisi, s. 164; Ayrıntılı bilgi için bk., Fazlur Rahman, Ana Konularıyla Kur'an, s. 24, 104–106; Kur'an'ın ihtiva ettiği hükümleri küllî ve cüz'î olmak üzere iki kategoriye ayıran Fazlur Rahman, küllî diye isimlendirdiği ve sayılarının oldukça sınırlı olduğunu söylediği genel hükümleri, zaman üstü bir duruşla tahlil eder. Buna mukabil siyaset, hukuk, ekonomi gibi cüz'î/tikel kabul ettiği hükümleri ise tarihsel olarak görür. Ona göre, tikel hükümler ancak gayelerinden genel hükümler çıkarılarak işlevsellik kazanabilirler. *İktisat, hukuk ve siyasetle ilgili hükümleri yöresel ve dolayısıyla tarihsel kabul eden Fazlur Rahman, onlara modern zaman içinde uygulama alanları bulamaz.* Ona göre, hukukla ilgili ayetler, indikleri cemiyetin özelliklerini taşımaktadırlar. Örneğin; savaş ve barışla ilgili bütün ayetlerde, yedinci asır Hicaz Yarımadasının etkileri görülmektedir. Bu tür yöresel ayetler, ancak dolaylı hukuk referansı olabilirler. Evrensel olan ayetler ise, oldukça sınırlıdır. Onlarla iktifa etmek hayatın önünü tıkar. Müslümanların modern zamanla birlikteliklerini tesis etmeleri, birçok hükme kaynaklık edebilecek ilkeler tespit etmelerine bağlıdır. Ayrıntılı bilgi için bk., Soysaldı, a.g.e., s. 164-165

⁵ Esed, Kur'an Mesajı, III, 1330

şeyde Allah’ın ebedi mevcudiyeti anlamına gelmesi ne demektir? Karine ve delile dayanmayan bu yorum, en az sıfatlar kadar hatta ondan daha da kapalı ve anlaşılmaz bir yorum değil midir?

İşte bu noktadan hareketle, Kur’an’ı Kerim’in tefsirinde ifrat veya tefritten kurtulamayan aşırı sembolist yorumların somut bir misal üzerinden işlenebilmesi için, Muhammed Esed’in “Kur’an Mesajı” isimli meal-tefsir çalışmasında Maide suresi 33-34. ayetin tefsiriyle ilgili açıklamalarını baz almak suretiyle, çerçeve dışına çıkan sembolizm algısına eleştirel bir bakış açısı getirmeye çalışacağız.⁶

Neden Maide 33-34. Ayetler?

Yukarıdaki sorunun cevabını daha iyi algılayabilmek için öncelikle konu edindiğimiz ayetlerin mealine bakalım. Söz konusu ayetler mealen şöyledir: *“Allah’a ve Resulü’ne karşı savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuğa çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları veya elleriyle ayaklarının çapraz kesilmesi ya da buldukları yerden sürülmeleridir. Bu, onlara dünyada çekecekleri bir zillettir, ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır. / Ancak, onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler harihtir. Biliniz ki, Allah gerçekten bağışlayandır, esirgeyendir.”*⁷

Görüldüğü üzere, “Allah’a ve Resulü’ne Savaş Açanların Cezaları” konulu bu ayetler, şiddetli ve ağır hükümler içermesi yönüyle modern dönemde, izahında en çok zorlanılabilecek hususların başında gelmektedir. Muhammed Esed’in söz konusu ayetlerle ilgili yorumları incelendiği zaman, bu endişemizi haklı kılacak unsurlara fazlasıyla rastlanacaktır. Öyleyse yazarın konuyla ilgili görüşlerine bir göz atalım.

Muhammed Esed’in Maide 33-34 İle İlgili Yorumu

Esed’in bu ayetleri yorumlama şekli, aslında onun sembolizm konusundaki algısının bir özeti mahiyetindedir. Şöyle ki; yazar, ayetin metninde geçen *“ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi”* ifadesi için şu açıklamayı yapmaktadır: *“Çoğu zaman klasik Arapça’da ‘birinin elini ve ayağını kesmek’ deyimini, ‘birinin gücünü yok etmek’ ile eş anlamlıdır ve burada da muhtemelen bu anlamda kullanılmıştır. Alternatif olarak, hem fiziksel hem de mecazi anlamda ‘mefluç (felç olma) / kötürüm hale getirilmeyi gösteriyor olabilir...”*⁸

⁶ “Kur’an Mesajı” isimli eser bir bütün olarak incelendiği takdirde yazarın, Allah’ın sıfatları, ahiret, cennet-cehennem, melek, cin, şeytan ve mucizeler konusundaki kimi görüşlerinin ve bazı ahkâm ayetleri hakkındaki birtakım yorumlarının, Kur’an metninde yer alan lafız-anlam ilişkisindeki dengenin sarsılmasına yol açabilecek unsurlar taşıdığı görülebilecektir. Bk., Esed, Muhammed, Kur’an Mesajı Meal-Tefsir, (I-III C.), Çeviren: Koysak, Cahit-Ertürk, Ahmet, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, I, 77 dpn. 248; I, 282 dpn. 43; II, 568 dpn. 50; II, 850 dpn. 5; III, 933 dpn. 58; III, 950 dpn. 66; III, 953 dpn. 77; III, 955 dpn. 4; III, 1330-1332, 1335-1336; III, 1046 dpn. 8

⁷ Maide, 5/33-34

⁸ Esed, a.g.e., I, 194-195 dpn. 44

Bu tarz delil ve karineye dayanmayan bir yorumla “ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi” ifadesini zorlamayla birincil anlamının dışına çıkarması, herhalde “*bu ayet şer’i bir hüküm ifade etmiyor*” tarzındaki değerlendirmelere bir ön hazırlık mahiyetindedir. Şimdi bu değerlendirmelere bir göz atalım. Şöyle demektedir:

“Klasik müfessirlerin çoğunluğu, bu pasajı⁹ bir şer’i hüküm olarak değerlendirir ve bu nedenle şöyle yorumlarlar: Allah’a ve Elçisi’ne savaş açan ve yeryüzünde fesadı yayanların cezası, onların öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi yahut yeryüzünden sürülmeleri olacaktır, bu, onların bu dünyadaki zilletleridir.¹⁰ Ancak metin, aşağıdaki sebeplerle, bu yorumu te’yid etmemektedir:

Bu cümlede geçen dört edilgen fiil -öldürülme, asılma, kesilme ve sürülme-, geniş zaman kipindedirler ve bu şekilde iken gelecek zaman veya emir halini ifade etmezler. ‘Yukattelu’ formu, sadece ‘onlar öldürülüyor’ yahut (müfessirlerin yaptığı gibi) ‘onlar öldürülecek’ anlamlarını ifade etmez, tersine Arap gramerinin temel bir kuralı gereğince, ‘onların büyük kısmı öldürülüyor’ anlamını gösterir. Aynı şey ‘yusallebu (pek çoğu asılıyor)’ ve ‘tukatta’a (büyük kısmının kesilmesi)’ fiilleri için de geçerlidir. Şimdi eğer bunların emredilmiş cezalar olduğuna inanırsak, bu, Allah’a ve Peygamberi’ne savaş açanların tamamının değil de büyük kısmının bu şekilde cezalandırılması gerektiğini gösterirdi. Bu ise Yüce Allah’a atfedilemeyecek olan bir keyfilik varsayımdır. Ayrıca, eğer Allah’a ve Peygamberi’ne savaş açan taraf, yalnızca bir veya birkaç kişiyi kapsıyorsa, ‘büyük kısmı’ emri ona veya onlara nasıl uygulanabilir?

Dahası, yukarıdaki ayet şer’i bir hüküm olarak alınacaksa, ‘onlar yeryüzünden sürüleceklerdir’ ibaresinin ne anlamı olabilir? Bu nokta, gerçekten müfessirleri büyük ölçüde şaşırtmıştır. Onların bir kısmı, mütecavizlerin (İslam) topraklarından çıkarılmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Ama Kur’an’da ‘yeryüzü (arz)’ teriminin böyle sınırlı bir anlamda kullanıldığının örneği yoktur. Diğerleri de, suçluların, ‘yeryüzünden çıkarılmaları’ anlamına gelecek bir yeraltı zindanına hapsedilmeleri gerektiği görüşündedirler.

Son olarak, yukarıdaki ayetin bir şer’i emir şeklinde yorumlanmasına karşı en güçlü itiraz olarak, Kur’an, kitlesel asılmaya ve kitlesel imhaya işaret eden tamamen aynı ifadeleri (ama bu defa geleceğe yönelik kesin bir niyet ile)

⁹ Maide, 5/33–34. ayetleri.

¹⁰ “Allah’a ve Resulüne savaş açanlar, Müslüman topluma ve onların başkanlarına, imamlarına karşı isyan edenlerdir. Yollarda terör estirirler, yeryüzünü bozguna uğratmaya ve ifsada kalkışırlar. Bazıları, devlet başkanının bu cezalardan herhangi birini tatbik etmede serbest olduğunu söylerken, bazıları buna karşı çıkar ve şöyle derler: Eğer bir kimseyi öldürmüş ve mal almamışsa öldürülür, çünkü cana karşı can kısas edilir. Hem öldürüp hem de mal almışsa, asılır ve ölene dek asılı tutulur, asılması mal almasının cezasıdır, ölmesi ise öldürmesinin cezasıdır. Eğer sadece mal almışsa, imam isterse sağ elini hırsızlık cezası olarak, sol ayağını ise isyan ve fesadın karşılığı olarak keser, isterse de onu sürgün eder, yani en tercihe şayan ifadeyle hapseder. Çünkü sadece sürgün, ceza değil, onu başkalarına bela etme ve başka bir yerde yaptıklarını tekrar yapma imkânı vermektir.” İbn Kuteybe, Te’vil’u Müşkili’l-Kur’an, s. 399–401

Firavun'un ağzından mü'minlere karşı bir tehdit olarak nakleder.¹¹ Firavun, Kur'an'da her zaman kötülüğün ve Allah'ı inkârın tipik örneği olarak tanımlandığından, aynı Kur'an'ın başka bir yerde Allah'ın düşmanı olarak vasıflandırdığı bir kişiye izafe ettiği ifadelerin aynısı ile bir ilahî kanunu yürürlüğe koyması düşünülemez.

Kısaca, müfessirlerin yukarıdaki ayeti şer'î bir hüküm olarak yorumlama gayretleri, bunu iddia eden isimler ne kadar büyük/saygın olursa olsun kesinlikle reddedilmelidir. Diğer taraftan, ayeti okunması gerektiği gibi geniş zaman kipinde okursak, gerçekten ikna edici bir yorum hemen kendini ortaya koyar. Çünkü bu şekilde okunduğunda ayet, hemen bir durum tespiti olarak kendini gösterir yani Allah'a karşı savaş açanların hak ettikleri cezanın kaçınılmazlığının bir ifadesi olur. Onların ahlakî yükümlülüklerine düşmanlıkları, bütün dînî/manevî değerlerini kaybetmelerine yol açar ve sonuçta düştükleri uyumsuzluk ve sapıklık, aralarında dünyevî kazanç ve güç uğruna hiç bitmeyen bir çatışmayı teşvik eder, birbirlerinden çok sayıda insan öldürürler ve birbirlerine büyük ölçüde işkence eder ve sakat bırakırlar ve sonuçta bütün bir toplum silinip gider veya Kur'an'ın belirttiği gibi yeryüzünden sürülürler. Sadece bu yorum, ayette geçen bütün ifadeleri tam anlamıyla dikkate almaktadır. Aşırı şiddet fiilleriyle bağlantılı 'büyük kısmı' kaydı, 'yeryüzünden sürülme' ifadesi ve son olarak bu dehşetin 'Allah düşmanı' Firavun tarafından kullanılan terimlerle ifade edilmiş olması."¹²

Tahlil

Öncelikle Esed'in "ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi" ifadesini, "*onların gücünün yok edilmesiyle*" eşanlamlı görmesi, herhangi bir delili kaynak olarak yapılan bir yorum niteliğinde değildir. Nitekim "Burada muhtemelen bu anlamdadır" demekle, kendisi de bu duruma işaret etmiş olmaktadır. Ayrıca ifadenin birincil anlamını devredışı bırakmak üzere, alternatif olarak da '*ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi*' ifadesinin, hem fiziksel, hem de mecazî anlamda felç olmayı ve kötürüm hale getirilmeyi gösterebileceğini söylemektedir. Yani 'kesilme' fiili, herhangi bir delil olmaksızın 'gücün yok edilmesi, felç olma ve kötürüm hale getirilme' anlamlarına inkılâp edip başkalaşımaktadır.

Halbuki Maide 33. ayette geçen bu ifadeden 5 ayet sonra, 38. ayette "*Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının, her ikisinin ellerini kesin*" ifadesinin "onların güçlerini yok edin veya fiziksel ve mecazî anlamda onları felç edin" anlamına gelmediğini yazar kendisi de söylemektedir. Onun ifadesiyle "Kur'an, hırsızlığa caydırıcı bir ceza olarak şiddetli el kesme hükmü getirmiştir ve

¹¹ "Muhakkak ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım." A'raf, 7/124; "(Firavun) dedi ki: Ben size izin vermeden önce O'na inandınız öyle mi? Şüphesiz o, size büyüü öğretene büyüğünüzdür. O halde ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz olarak keseceğim ve sizi hurma dallarında sallandıracağım. Siz de elbette, hangimizin azabı daha şiddetli ve daha süreklimiş göreceksiniz." Taha, 20/71; bk., aynı mealde olan Şuara, 26/49

¹² Esed, a.g.e., I, 195 dñn. 45

bu durum İslam'ın öngördüğü kapsamlı bir sosyal güvenlik programının gereğidir.”¹³

O halde delil olmaksızın “ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi” ifadesinin zorlama bir yorumla birincil anlamının dışına çıkarılması, yukarıda da vurguladığımız gibi yazarın “*bu ayet şer’î bir hüküm ifade etmiyor*” tarzındaki değerlendirmesine bir ön hazırlık mahiyetindedir.

Şimdi, Esed'in bu değerlendirmelerini ve gerekçelerini sırayla ele alalım.

a) Ona göre, *ayeti bir şer’î hüküm olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü öncelikle ayetin metninde geçen dört edilgen fiil yani “(1) Öldürülme, (2) Asılma, (3) Kesilme, (4) Sürülme” fiilleri, geniş zaman kipindedirler ve bu şekilde iken gelecek zaman veya emir halini ifade etmezler.* Bu tahlile göre geniş zaman kipi, geçmiş zamanı ve şimdiki zamanı veya sadece şimdiki zamanı ifade eder. Hâlbuki geniş zaman kipi, mantıksal olarak da tüm zamanları içine almıyorsa ve yerine göre onları ifade edemiyorsa, o takdirde geniş zaman olmaktan çıkar ve ona geniş zaman denmesi tutarlı olmaz.

Teknik açıdan ise, geniş zaman kipi geçmiş ve geleceği ifade edebildiği gibi, -belki daha da önemlisi- emir halini dahi ifade edebilmektedir. Örneğin şu ayet-i kerimedeki geniş zaman kipleri emir manası ifade ederler: “*Ey iman edenler, sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticareti haber vereyim mi? / Allah’a ve O’nun Resulü’ne iman edersiniz, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. / O da sizin günahlarınızı bağışlasın, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel konaklara yerleştirsin. İşte büyük mutluluk ve kurtuluş budur.*”¹⁴ Ayette geçen “iman edersiniz ve cihad edersiniz” kalıpları, “iman edin ve cihad edin” anlamındadır. “O da sizin günahlarınızı bağışlasın” ifadesindeki “bağışlasın (yağfir lekum)” kelimesi de gramer açısından bu manayı desteklemektedir. O takdirde mana “iman edersiniz, cihad edersiniz, o da sizin günahlarınızı bağışlasın” şeklinde değil de “iman edin, cihad edin ki o da sizin günahlarınızı bağışlasın” tarzında olur, bu anlam daha doğru ve daha akıcıdır.¹⁵ Öyleyse geniş zaman kipi, gelecek zamanı veya emir anlamını ifade etmez demek, doğru değildir.

b) Esed'in ikinci gerekçesine göre, “öldürülmeleri” şeklinde tercüme edilen “yukattelu” formu, sadece “onlar öldürülüyor” yahut müfessirlerin yaptığı gibi “onlar öldürülecek” anlamlarını ifade etmez. Tersine Arap gramerinin temel bir kuralı gereğince “onların büyük kısmı öldürülüyor” anlamını ifade eder. Aynı durum “yusallebu (pek çoğu asılıyor)” ve “tukatta’a (büyük kısmının kesilmesi)” fiilleri için de geçerlidir. Şayet, ayeti bir “hüküm ayeti” olarak ele alırsak, o zaman suçluların tamamının değil de büyük kısmının bu şekilde cezalandırılması

¹³ Bk., Esed, a.g.e., I, 196-197 dpn. 48

¹⁴ Saff, 61/10-12

¹⁵ Bk., Zemahşerî, el-Keşşaf, IV, 514

anlamına gelir, bu ise kanun koyucu olan Allah'a atfedilemeyecek olan bir keyfilik varsayımdır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, söz konusu edilen fiillerin getiriliş şekli olan “tef’il” kalıbının, fiile konu olan nesnelere çoğunu ifade etmesi ikincil bir anlamdır, her zaman geçerli olan “olmazsa olmaz” türünden bir husus değildir. Eğer böyle olsaydı, bu kalıpta gelen fiillerin tekil ve ikil kalıpları kullanılmazdı. Görünen o ki yazar da, “eğer savaş açan taraf, yalnızca bir kişiyi yahut birkaç kişiyi kapsıyorsa, ‘büyük kısmı’ emri ona veya onlara nasıl uygulanabilir?” diyerek böyle bir zanna kapılmıştır. Böyle bir değerlendirme ise, açık bir gramer hatasıdır.¹⁶ Zira “Tef’il” kalıbı, fiile konu olan nesnelere çoğunu ifade etmekten daha öncelikli olarak, fiilin kendi manasında bir ziyadelik, çokluk, sertlik ve katılık ifade eder. Örnek olarak, Ahzab suresinde geçen şu ayeti Esed’in kendi mealiyle verelim: “Ve onlar, Allah’ın rahmetinden yoksun olduklarından görüldükleri yerde yakalanacaklar ve teker teker ortadan kaldırılacaklardır (kuttulu taktıla).”¹⁷ Kendi bakış açısıyla bakıldığında, yazar burada -kendi tabiriyle- Arap gramerinin temel bir kuralını ihlal etmiştir. Çünkü “Onların büyük kısmı büyük bir ölümle öldürülür” demesi gerekirken, tam aksini hem de vurgulu bir şekilde “teker teker ortadan kaldırılacaklardır” ifadesiyle söylemektedir. Lugat olarak da “kattele fulanen” demek, öncelikli olarak bir kimseyi sert ve acımasızca öldürmek, öldürmek ve bedenini parçalamak, organlarını söküp çıkarmak anlamlarına gelir.¹⁸

Hem yazarın bakış açısıyla meseleyi ele almaya devam edersek, “yukattelu” formu, “büyük kısmı öldürülüyor” ve “yusallemu”, “büyük kısmı asılıyor” anlamlarına gelse bile, “tukatta’a” formu büyük kısmı kesiliyor anlamına gelmez. Çünkü ilk iki fiilde söz konusu olanlar, suçluların bizzat kendileri iken son fiilde söz konusu olan onların ‘elleri ve ayaklarıdır’. O zaman anlam şöyle olmak durumundadır: Onların tümünün, el ve ayaklarının büyük kısmı kesiliyor. Burada ise, suçluların bir kısmını kapsam dışında bırakmak yoktur, sadece onların ‘el ve ayaklarının bir kısmını kapsam dışında bırakma’ söz konusudur.

Kaldı ki “büyük kısmının öldürülmesi, asılması ve kesilmesi” şeklinde anlaşılabilir, kapsam dışında kalan “az kısmın”, cezaları şüphelerden dolayı düşürülen kimseler olarak düşünülmesi mümkündür, çünkü had cezalarında şüphe varsa ceza uygulanmaz, kesinlik şarttır. Yine kapsam dışında kalan “az kısmın” kanuna yakalanmayan, ele geçirilemeyen kimseler olarak düşünülmesi de mümkündür. Vakıa odur ki, suçluların büyük bir kısmı cezalarını bulsa da, bütün çabalara rağmen yine de bazıları kanundan kaçmayı başarır, cezadan kurtulur.

¹⁶ “Onlar kendisiyle dağların yürütüldüğü, yeryüzünün yarılıp açıldığı (kutti’at), ölülerin konuşurduğu (ilahi) bir metin (dinlemiş olsalardı, ona da inanmazlardı...)” Ra’d 13/31; Esed, a.g.e., II, 492 Esed’in kendi mealiyle verdiğimiz bu ayette “yarılıp-açılma” şeklinde tercüme edilen “kutti’at” fiili, tekil olarak kullanılmıştır.

¹⁷ Ahzab, 33/61; Esed, a.g.e., II, 865 Aynı ayet için yazdığı dipnotta ise yazar, şöyle demektedir: “Lafzen, büyük bir ölümle öldürüleceklerdir.” Esed, a.g.e., II, 866 dpn. 80

¹⁸ Zeyyat, Ahmed Hasan ve diğerleri, Mu’cemu’l Vasit, s. 715

c) Yazarın üçüncü gerekçesi ise, “*onlar yeryüzünden sürüleceklerdir*” ibaresidir. Ona göre bu ibare, gerçekten müfessirleri büyük ölçüde şaşırtmıştır. Müfessirlerin bir kısmı, mütecavizlerin (İslam) topraklarından çıkarılmaları gerektiğini düşünmüşlerdir, ama Kur’an’da arz (yeryüzü) teriminin böyle sınırlı bir anlamda kullanıldığının örneği yoktur. Diğerleri de, suçluların yeryüzünden çıkarılmaları anlamına gelecek bir yeraltı zindanına hapsedilmeleri gerektiği görüşündedirler. Kendisinin ibareye getirdiği yorum ise şu şekildedir: Allah ve Resulü’nün düşmanları, ahlakî yükümlülüklere düşmanlıkları, uyumsuzlukları ve sapıklıkları sebebiyle kendi aralarında dünyevî kazanç ve güç uğruna hiç bitmeyen bir çatışmanın içine girerler, birbirlerinden çok sayıda insan öldürürler, birbirlerine büyük ölçüde işkence eder ve sakat bırakırlar ve sonuçta bütün bir toplum silinip gider veya yeryüzünden sürülürler. Yani yazara göre, “yeryüzünden sürülme”, “bütün bir toplumun silinip gitmesi veya tüm yeryüzünden sürülmeleri” anlamına gelir.

Öncelikle ayetlerin ifadesi doğrultusunda “bütün bir toplumun silinip gitmesinin” söz konusu olması düşünülemez. Çünkü toplum hayatı devam etmektedir, suçluların yakalanmadan önce gelip kendiliğinden teslim olma ve böylece bağışlanma imkânları vardır. Yani suçluların hedef aldığı kitle için yaşam devam etmektedir, tamamen silinip gitmeleri mevzu bahis değildir. “*Tüm yeryüzünden sürülmeleri*” iddiası ise realitelere aykırıdır. Böyle aykırı bir manayı desteklemek için Kur’an’da “arz” teriminin sınırlı bir anlamda kullanıldığının örneği yoktur demek de, isabetli değildir. Zira ‘arz’ tabirinin hem tüm yeryüzünü, hem yeryüzünün bir kısmını ifade ettiğinin örnekleri Kur’an’da mevcuttur. Örneğin “*Gerçek şu ki, inkâr edenler, yeryüzünde olanların tümü ve bununla birlikte bir katı daha onların olsa, bununla da kıyamet günününün azabından kurtulma fidyesi vermeye kalkışsalar, yine onlardan kabul edilmez. Onlar için acı bir azap vardır.*”¹⁹ ayetinde, ‘arz’ teriminin tüm yeryüzünü ifade ettiği açıktır. Bu ayetten 3 ayet önce yer alan ve bizim de burada inceleme konusu yaptığımız Maide suresi 33. ayetin baş tarafında şöyle denmektedir: “*Allah’a ve Resulü’ne karşı savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuğa çalışanların cezası...*” Dikkatle düşünüldüğünde burada ‘arz’ tabirinin bütün yeryüzü anlamında olmadığı “bulunulan yer” anlamında olduğu açıktır. Aksi takdirde suçluların, yeryüzünün istisnasız her tarafında bozgunculuk yapmaları anlamını çıkarmak gerekecektir. Hâlbuki böyle bir anlam söz konusu olmadığı gibi aklen de mantıklı görünmemektedir. Burada maksat “yaşanılan ve bulunulan yer” anlamındadır. Şu ayette de benzeri bir kullanım mevcuttur: “*...Allah’ın bu dışı devesi size bir mucizedir, onu salıverin de Allah’ın arzında otlasın, ona bir kötülükle dokunmayın...*”²⁰ Burada da ‘arz’dan maksat, ‘Semud kavminin yaşadıkları topraklardır’ yoksa bütün yeryüzü değildir. Öyleyse 5 Maide 33. ayetin sonlarına doğru yer alan “arzdan sürülmeleridir” ifadesinin, “buldukları yerden sürülmeleridir” şeklinde anlaşılmasına herhangi bir engel yoktur. Ayrıca böyle bir anlam ayetlerin bağlamına daha mutabıktır.

¹⁹ Maide, 5/36

²⁰ A’raf, 7/73

d) Esed'in en güçlü itiraz olarak gördüğü, bize göre en zayıf itiraz olan dördüncü gerekçesi, Kur'an'ın kitlesel asılmaya ve kitlesel imhaya işaret eden tamamen aynı ifadeleri Firavun'un ağzından mü'minlere karşı bir tehdit olarak nakletmesidir. Ona göre, Kur'an'ın "Allah'ın düşmanı" olarak vasıflandırdığı bir kişiye izafe ettiği ifadelerin aynısı ile bir ilahî kanunu yürürlüğe koyması düşünülemez. Bu itirazın zayıflığı kendi bünyesindedir. Şöyle ki, Firavun aynı ifadeleri mü'minlere karşı bir tehdit olarak söylemiştir. Bunun anlamı ise şudur: Firavun gibi zalim, despot, hak-hukuk tanımaz, adalet bilmez, yazarın tabiriyle "Kur'an'da her zaman kötülüğün ve inkârcılığın tipik örneği olarak tanımlanan Allah'ın düşmanı" bir diktatör, mü'minlere yani Allah'a ve O'nun gönderdiği dine iman eden, yeryüzünü yaşanılır hale getirmeye çalışan, fesad ve bozgunculuktan uzak duran suçsuz insanlara, iman ettiğiniz için sizi asıp keseceğim diyor. Diğer taraftan zulmetmekten münezzeh olan Yüce Allah, kendisine ve Resulü'ne savaş açan ve buldukları yerde fesad için uğraşıp ekin ve nesli yok etme çabasına girişen insanlık düşmanı azgın suçluların yakalanıp cezalandırılmalarını, suçlarına göre öldürülmelerini veya asılmalarını (veya ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesini yahut yeryüzünden sürülmelerini) emrediyor. İki olayın birbirine tamamen zıt olan bu mahiyetlerini göz ardı edip, sözün muhataplarını ve söyleyeni hesaba katmaksızın sureta bir benzerlik kurmak ve bundan yola çıkarak "Allah'ın düşmanı olan Firavun'un ifadelerinin aynısı ile bir ilahî kanunun yürürlüğe konması düşünülemez" diye iddiada bulunmak, spekülasyondan öte bir şey değildir. Bir sözün kim tarafından söylendiği, kimlere söylendiği, söyleniş maksadı çok önemlidir. Tüm bunları bir tarafa bırakıp sadece söz benzerliği var diye itiraza kalkışmanın gerçekçi bir yanı yoktur.

Örneğin, Kur'an-ı Kerim, şu ifadeleri Firavun'un ağzından nakletmektedir: "*Andolsun ki, eğer benden başka ilah edinirsen, seni zindana atarım.*"²¹ sözleriyle Firavun, Hz. Musa'yı tehdit ederken, başka bir yerde "...Ey ileri gelenler, sizin için benden başka ilah olduğunu bilmiyorum..."²² demektedir. Yine bir başka yerde halkına topluca "*Ben sizin en Yüce Rabbinizim.*"²³ demektedir. Bu sözler, Yüce Allah'ın şu ifadeleri ile benzerlik arz etmektedir: "...*Benden başka ilah yoktur, şu halde benden korkup sakının...*"²⁴, "*Gerçekten ben, ben Allah'im, benden başka ilah yoktur...*"²⁵, "*Ve Allah ile beraber başka bir ilaha tapma. O'ndan başka ilah yoktur...*"²⁶, "...*Ben sizin Rabbinizim, öyleyse bana kulluk ediniz.*"²⁷. Şimdi, Firavun'un ağzından nakledilen sözlerle, Yüce Allah'ın bu ifadeleri arasında benzerlik var diye bu ayetlere ve onların hükümlerine itiraz etmeye kalkışmanın, hiçbir sağlam dayanağının olmadığı açıktır. Yüce Allah'ın Musa'ya söylediği ifadelerin benzerini, kendisini ilah olarak gören Firavun Musa'yı tehdit ederek ona söylemiştir, öyleyse Firavun'a izafe edilen ifadenin benzeri bir ifadeyle ilahi bir gerçek söylenemez, itikadî bir hüküm yürürlüğe

²¹ Suara, 26/29

²² Kasas, 28/38

²³ Naziat, 79/24

²⁴ Nahl, 16/2

²⁵ Taha, 20/14; İşin ilginç olan yanı, bu ayette de muhatap Hz. Musa'dır.

²⁶ Kasas, 28/88

²⁷ Enbiya, 21/92

konamaz demek ne derece yanlışsa, “Firavun’a izafe edilen ifadelerle bir ilahî kanunun yürürlüğe konması düşünülemez” demek de o kadar yanlıştır. Firavun hem itikatta hem de uygulamada tamamen hak ve hakikat olan prensipleri kendi zulmüne ve diktatörlüğüne alet etmeye çalışmıştır, durum bundan ibarettir.

Ayrıca Muhammed Esed’in “*ayeti bir şer’î hüküm olarak kabul etmek mümkün değildir*” tarzındaki iddiası, bahsinde bulunduğumuz ayetlerin nüzul sebebiyle de çelişki arz etmektedir. Zira nüzul sebebinden açıkça anlaşılan bu ayetlerin şer’î bir hüküm ifade ettiği yönündedir. Zira Buhari ve Müslim’in Enes b. Malik’ten rivayet ettiklerine göre, Ukul ve Ureyne kabilelerinden sekiz kişilik bir grup Medine’ye gelip Resulullah’ın huzuruna vararak müslüman olduklarını açıklarlar. Ancak Medine’nin havası onlara iyi gelmez ve hastalanırlar. Bu durumu Hz. Peygamber’e şikâyet ederler. Hz. Peygamber, kendilerini zekâtan toplanan beytü’l-mal develerinin otladıkları yere göndererek onların sütlerinden içip geçinmelerini ve hastalıklarını da o develerin idrarlarıyla tedavi etmelerini emreder, onlar da kabul edip giderler. Bir müddet sonra, bu tavsiyeye uyup tamamen sıhhatlerine kavuşan ve iyileşen bu kimseler dinden dönerler. Bununla da kalmayıp işi ihanete dökerek çobanlardan birinin gözlerini oyup, el ve ayaklarını kestikten sonra onu öldürürler. Hazine develerini sürüp kaçırmaya kalkarlar ve yolları kesip ırza da tecavüz ederler. Ancak kaçıp kurtulabilen bir çobanın ihbarıyla durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, onları takip ettirir. Peşlerinden giden birlik, hainleri kısıklıvak yakalayıp Medine’ye getirir. Resulullah, kısas olarak gözlerinin oyulmasını, ellerinin ve ayaklarının kesilip bu halde Harra’nın bir kenarına atılmalarını, kızgın güneşin altında ölüme terk edilmelerini emreder ve öyle yapılır. Hz. Enes onlardan birini gördüğünü, susuzluktan ölene dek toprağı yaladığını belirtir.²⁸

Bu mülahazalardan sonra, inceleme konusu yaptığımız 5 Maide 33. ayetiyle ilgili fıkhîta “Hırabe Haddi (Yol Kesmenin Cezası)” başlığı altında yer alan değerlendirmelerden²⁹ bazı notlar aktarmak istiyoruz. Buna göre, adi bir cinayet olayının aksine, yol kesme esnasında ölen ve malı alınan kişinin velisinin affı ile bu ceza düşmez.³⁰ Bu, işlenen suçla paralel olarak yol kesme cezasının sertliğini ve şiddetini gösterir. Yol kesme kuvvetine sahip olduktan sonra yolu kesen, ister bir grup olsun, ister tek kişi olsun durum değişmez.³¹ Suçunun cezası tatbik edilir.

Hanefî, Şafîî ve Hanbelîlere göre, yol kesicilere verilecek had cezası, ayet-i kerimedeki tertibe göredir. Çünkü cezanın suç miktarına göre olması icap eder. Eğer yol kesiciler, sadece malı almışlarsa elleri ve ayakları çaprazlama kesilir, eğer mal almayıp yolcuları öldürmüşlerse öldürülürler ve asma işlemi yapılmaz.

²⁸ Bk., Buhari, Muharibin 16,17,18; Diyat 22; Cihad 152; Megazi 36; Müslim, Kasame 9; Ebu Davud, Hudud 3; İbn Kesir, Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim, I, 512-513; Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, VI, 192-197; Elmalılı, Hak Dini Kur’an Dili, III, 227-228

²⁹ Bk., Zuhayli, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, VII, 417-428

³⁰ Zuhayli, a.g.e., VII, 418

³¹ Zuhayli, a.g.e., VII, 418

Eğer hem öldürmüşler hem de malı almışlarsa öldürülüp asılırlar.³² Şayet sadece insanları korkutmuşlarsa, oradan sürgün edilirler.³³ İmam Malik'e göre, yol kesicilerin cezası hususunda karar, Müslümanların İmamı (devlet başkanı)nın içtihad, kanaat ve fakihler ile meşveretine kalmıştır, umurun menfaatlerine uygun ve fesadı defedecek olan şekli seçer. Demek ki, çoğunluğa göre “veya” diye tercüme edilen “ev” harfi, çeşit bildirmek için olup, cezanın, cinayetin türüne göre olacağını ifade etmektedir.³⁴

Nefyin (sürgün etmenin) manası konusunda Hanefiler, “hapsetmek” anlamına geldiğini söylemişlerdir. Zira hapis, yaşıyorken dünyadan çıkarmak ve hapsolunan yer hariç yeryüzünden sürgün etmek manasına gelmektedir. İnsanların örfünde de hapse, yeryüzünden sürüp dünyadan çıkarma manası verilir. Malikilere göre nefiy, suçlunun bulunduğu beldeden çıkarılarak başka bir yere gönderilip tövbesi açıkça ortaya çıkıncaya kadar orada hapsedilmesi demektir. Şafilere göre nefyin manası, suçluların tövbesi ortaya çıkıncaya dek İmam tarafından bir süre hapsedilmesi yahut onlara caydırıcı olacağına kanaat ettiği bir şekilde ta'zir cezası verilmesidir. Hanbelîlere göre ise nefiy, suçluları darmadağın etmek, başka bir beldeye sığınmalarına fırsat bırakmamak demektir.³⁵

Değerlendirme

Şimdi, yapılan tahliller ve verilen tüm bu bilgilerden sonra konunun en başında verdiğimiz iki ayetin tefsirini yapalım. “Allah'a ve Resulü'ne savaş açan,” yani Allah'ın ve Resulü'nün emirlerine ve hükümlerine fiilen karşı çıkmakla onlara harp vaziyeti alan,³⁶ “yeryüzünde bozgunculuk için koşan,” cana veya mala veya ırza saldırmaya veya ekin ve nesli yok etmeye kalkışan, hak nizamı ve halkın asayişini yol keserek, terör estirerek bozmak ve ifsad etmek için çalışan kimselerin suçlarının derecelerine göre cezaları şunlardan ibarettir: “Öldürülmeleri”, yani adam öldürmüşlerse kısas yoluyla değil, affi caiz olmamak üzere³⁷ cezayı tatbik ederek öldürülmeleri, “veya asılmaları” yani hem adam öldürmüşler hem de mal almış veya ırza tecavüz etmişlerse diri olarak asılıp öldürülmeleri yahut öldürüldükten sonra ölü olarak asılıp halka gösterilmeleri, “veya ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi,” yani adam öldürmemişler de yalnızca mal almışlar ise, biri sağdan biri soldan olmak üzere birer elleriyle birer ayaklarının kesilmesi, “veya buldukları yerden sürülmeleri,” yani anlatılan suçların hiçbirisini işlememiş olup yalnızca yolda tehdit etmişler, korkutup terör

³² Hanefilere göre ise, eğer hem adam öldürmüş hem de malı almışlarsa İmam (devlet yetkilisi) serbesttir, dilerse çaprazlama el ve ayaklarını kestirir, sonra da onları öldürtür yahut astırır; dilerse el ve ayaklarını kestirmez, sadece öldürtür yahut astırır. Bk., Zuhayli, a.g.e., VII, 423

³³ Hanefilere göre, yani hapis veya ta'zir cezasına çarptırılırlar. Bk., Zuhayli, a.g.e., VII, 423

³⁴ Bk., Zuhayli, a.g.e., VII, 423-425

³⁵ Bk., Zuhayli, a.g.e., VII, 425-426

³⁶ “Allah'ın ve Resulü'nün emir ve hükümlerini tatbik ve icra eden Allah'ın kullarıyla savaş da, bu manaya dâhildir. Sonra bu savaşın bilinen manasıyla açık savaş olmadığı da gerek ayetin ifade tarzından ve gerekse nüzul sebeplerinden anlaşılmalıdır. Zira görülüyor ki bunda esirlik ve cizye gibi hükümler yoktur.” Elmalılı, a.g.e., III, 228

³⁷ Suç işlendikten ve suçlu yakalandıktan sonra, öldürülen kimsenin velisinin bu suçu bağışlama yetkisi yoktur. Bk., İbn Kesir, a.g.e., I, 513

estirmişlerse, hapsedilmeleri ve buldukları yerden diğer bir yere sürgün edilmeleridir. “Bu ceza, bunların sırf dünyadaki düşüklük ve rezaletleridir. Bundan başka bunlar için ahirette de pek büyük bir azap daha vardır.” Öyle ki bunların hiçbirisiyle kıyas edilmesi mümkün değildir.³⁸

“Ancak siz kendilerini yakalayıp ele geçirmeden önce, tövbe etmiş olanlar hariçtirler. O zaman biliniz ki Allah, şüphesiz affedicidir, merhamet edicidir.”³⁹ Ardısıra gelen bu ayet, suçluların cezalarını açıklayan önceki ayetin -Esed’in iddia ettiği aksine- şer’i hüküm ifade ettiğini biraz daha belirginleştirir. Çünkü buna göre müslüman toplum, suçluları yakalayıp cezalandırmakla görevlidir. Ancak onlar suçluları yakalamadan önce, suçlular kendiliğinden pişman olarak gelip tövbe etseler, cezalandırılmaktan kurtulurlar. Allah’ın bağışlamasına ve merhametine mazhar olurlar.⁴⁰

Sonuç

Somut bir misal üzerinden işlemeye çalıştığımız gibi, aşırı mecazcı/sembolist bir görüşle dinî metinleri bağlamından koparıp olağan ve tabii dünyadan tamamen tecrit ederek soyut bir dünya takdim etmeye çalışmak, sembolizm algısının abartılı bir şekilde kullanılmasına yol açmaktadır. Bu durumda mevcut dini metinlerin doğru bir şekilde anlaşılması imkânı neredeyse ortadan kalkmakta ve dine ilişkin pek çok kabul ve bilgi verici iddiaların buharlaşması riskiyle karşı karşıya kalılabilmektedir. Zira metne yüklenen anlam ile metin arasındaki ilgi ve münasebet gözardı edilmektedir.

Öyleyse ısrarla üzerinde durulması gereken husus şudur: Bir kelime için asıl olan mana, onun kendi hakiki anlamıdır. Eğer sahih rivayetler de bu hakiki anlamı destekliyorsa ve kelimenin gerçek anlamını ve ilgili rivayetleri devre dışı bırakacak derecede güçlü bir delil mevcut değilse, o zaman mecaza gitmek, zorlamadan başka bir şey değildir. Kelimenin hakiki ve ilk akla gelen manasıyla anlaşılmasına engel teşkil edecek, onu konulduğu birinci anlamın dışında kullanmaya sevk edecek Kur’an metninde yer alan lâfzî bir delil/karine mevcut olmadığı halde, delilden yoksun olarak bu tür yorumlara başvurmanın anlamı, Batı aydınlanmasında ifadesini bulan zihinsel çerçevenin temel alınıp, vahyin buna göre değişime ve tevile tabi tutulması gibi görünmektedir. O halde bu tarz tefsir ve yorumlardan kaçınmak, hem İslam’ın kendi çağrısının, hem de dinî duyarlılığın bir gereğidir.

Kaynakça

Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, (V. 256/870), *el-Camiu’s-Sahîh* (I-VIII C.), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981

³⁸ Bk., Elmalılı, a.g.e., III, 229-232

³⁹ Maide, 5/34

⁴⁰ İbni Kesir’in açıklamasına ve yaptığı nakillere göre, Sahabeler, suçlu veya suçlular yakalanmadan önce gelip tövbe ettikleri takdirde bütün cezaların düşeceğini söylemişlerdir. Ayetin zahirinden anlaşılana da bu manadır. Bk., İbn Kesir, a.g.e., I, 514-515

- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi* (I-XVIII C.), Akçağ Yayınları, Ankara, 1995
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, (V. 275/888), *Sünen* (I-V C.), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, (V. 1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, (I-X C.), (Sadeleştirme), Azim Dağıtım, İstanbul, tsz.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, (I-III C.), Çeviren: Koytak, Cahit-Ertürk, Ahmet, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999
- Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, Çeviren: Açıkgenç, Alpaslan, Fecr Yayınları, Ankara, 1993
- İbn Kesir, Ebu'l Fida İsmail ed-Dımeşki, (V. 774/1373), *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, (I-III C.), İhtisar ve Tahkik: Sabuni, Muhammed Ali, Daru'l-Fikir, Lübnan-Beyrut, 1419 (1999)
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dineveri, (V. 276/889), *Te'vil'u Müşkili'l-Kur'an*, Şerh ve Neşreden: Seyyid Ahmed Sakr, Daru't-Turas, II. Baskı, Kahire, 1398 (1973)
- Müslim, Ebu Huseyn b. Haccac el-Kuşeyrî, (V. 261/874), *el-Camiu's-Sahîh* (I-V C.), Tahkik: Abdalbaki, Muhammed Fuad, Mısır, 1347 (1955)
- Paret, Rudi, *Kur'an Üzerine Makaleler*, Derleme ve Çeviri: Özsoy, Ömer, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995
- Soysaldı, Mehmet, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2001
- Yiğit, Metin, *Hermeneutik Yöntem Ve Usul-İ Fıkhın Kat'i-Zanni Diyalektiği*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an Ve Dil-Dilbilim Ve Hermenötik-Sempozyumu, Bakanlar Matbaası, Erzurum, Mayıs 2001
- Zemahşerî, Carullah Ebu'l Kasım Mahmud b. Ömer, (467-538 h.), *el-Keşşaf* (I-IV C.), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1415 (1995)
- Zeyyat, Ahmed Hasan ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l Vasit*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992
- Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, (I-X C.), Çeviren: Efe, Ahmet ve diğerleri, Risale Yayınları, İstanbul, 1992.